

Sijoitettuna asuvien peruskouluikäisten kokemuksia terveydestä, päihteistä, väkivallasta ja palveluista

PÄÄLÖYDÖKSET

- Sijoitettuna asuvien lasten tyytyväisyys elämäänsä on aikavälillä 2017–2023 kohonnut 67,2 prosentista 69,3 prosenttiin. Vertailuryhmissä suhdeluvut ovat laskeneet.
- Sijoitettuna asuvien teini-ikäisten kokemus kohtalainen tai vaikeaa ahdistuneisuus (34,1 %) sekä sijoitettuna asuvien lasten mielialaan liittyvät ongelmat (34,7 %) olivat yhtä yleisiä.
- Sijoitettuna asuvista teini-ikäisistä erittäin heikkoa osallisuutta koki 29,2 prosenttia vuonna 2023. Vastaava lukema vanhemman kanssa asuvien keskuudessa oli 11,9 prosenttia.
- Sijoitettuna asuvista lapsista 16,5 % ja teini-ikäisistä 30,8 % oli kokenut kiusaamista aikuisten taholta koulussa.
- Kokemukset häiritsevistä seksuaalisesta ehdottelusta tai ahdistelusta (54,1 %) ja seksuaaliväkivalta (35,6 %) olivat yleisiä sijoitetujen teini-ikäisten keskuudessa.
- Teini-ikäisistä sijoitettuna asuvista joka neljäs oli käyttänyt huumausaineita kyselyä edeltäneiden 30 päivän. Neljä kymmenestä sijoitetusta teini-ikäisestä ilmoitti olevansa raitis.
- Kouluympäristössä vaille tukea ja apua jääneiden määrät ovat selvästi kasvaneet sekä sijoitettuna että vanhempien kanssa asuvien keskuudessa aikavälillä 2017–2023.

Tämän Kouluterveyskyselyyn perustuvan julkaisun keskiössä ovat sijoitettuna asuvien kyselyvastaukset ja niiden vertaaminen vanhemman kanssa asuvien vastauksiin. Sijoitettuna asuvilla tarkoitetaan huostaanotettuna, kiireellisesti sijoitettuna tai tuomioistuimen väliaikais määräyksellä tai lastensuojelun avohuollon tukitoimena sijoitettuja lapsia ja teini-ikäisiä. Aineisto koostuu 4.–5.-luokkalaisten ja 8.–9.-luokkalaisten kyselytuloksista, joita tarkastellaan erillisinä kokonaisuuksina. Tekstissä alakoululaisilla ja lapsilla viitataan 4.–5.-luokkalaisiin ja yläkoululaisilla ja teini-ikäisillä 8.–9.-luokkalaisiin.

Sijoitettuna asuvista 769 alakouluikäistä (0,8 % kaikista 4.–5.-luokkalaista vastaajista) ja 1318 yläkouluikäistä (1,6 % prosenttia kaikista 8.–9.-vastaajista) osallistui Kouluterveyskyselyyn vuonna 2023. Kaikista sijoitettuna asuvista hieman yli puolet vastasi kyselyyn (4.–5.-luokkalaista 53,6 % ja 8.–9.-luokkalaista 52,3 %).¹ Vastanneista perhehoidossa asui 61,9 prosenttia lapsista ja 45,6 prosenttia teini-ikäisistä, ammatillisessa perhehoidossa 17,3 prosenttia lapsista ja 12,8 prosenttia teini-ikäisistä sekä laitoksissa 20,4 prosenttia lapsista ja 41,6 prosenttia teini-ikäisistä. Kyselyyn vastanneista sijoitetuista lapsista 91,3 prosenttia ja 77,7 prosenttia teini-ikäisistä ilmoitti syntyneensä Suomessa.

Sijoitettuna asuvien Kouluterveyskyselyn tulosten analysointi on ollut mahdollista vuodesta 2017 alkaen. Aiempina vuosina on tarkasteltu erityisesti kokemuksia hyvinvoinnista, väkivallasta, päihteidenkäytöstä, koronasta ja palveluista (Ikonen ym. 2017; Ikonen ym. 2020; Saariluoma ym. 2021a; Saariluoma ym. 2021b; Koivula ym. 2021; Mononen ym. 2021). Tämän julkaisun tarkoituksena on raportoida vuoden 2023 kyselytuloksia ja verrata niitä vuoden 2017 tuloksiin, jotta nähdään kuuden vuoden kehityssuuntaa. Julkaisussa keskitytään terveyttä, päihteitä, väkivaltaa ja palveluja koskeviin kokemuksiin.

Neljä kymmenestä sijoitettuna asuvasta teini-ikäisestä koki terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi

Vuoden 2023 tulosten vertaaminen vuoteen 2017 osoittaa, että kaikki Kouluterveyskyselyyn vastanneet peruskoululaiset kokevat entistä yleisemmin terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi. Teini-ikäisten ja lasten välillä on kuitenkin selvä ero, sillä sekä sijoitettuna asuvat että vanhemman kanssa asuvat alakoululaiset kokevat terveydentilansa selvästi harvemmin keskinkertaiseksi tai huonoksi kuin yläkoululaiset. (Kuvio 1.)

Sijoitettuna asuvien, terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi kokevien alakouluikäisten suhteellinen määrä on noussut lähes 10 prosenttiyksikköä vuoden 2017 (9,7 %) ja 2023 (19,3 %) välissä. Ero sijoitettuna asuvien (19,3 %) ja vanhemman kanssa asuvien (11,1 %) lasten tulosten välillä on merkittävä. (Kuvio 1). Lisäksi Vuonna 2023 viikoittaista kipua vähintään kolmessa paikassa raportoi kokeneensa 33,9 prosenttia sijoitettuna asuvista ja 27,3 prosenttia vanhemman kanssa asuvista lapsista. Nämä suhdeluvut eivät poikkea yhtä suuresti toisistaan kuin terveydentilan yleistä kokemusta indikoivat prosenttiluemat.

Minna Niemi

Erikoistutkija, THL

Pia Eriksson

Erikoistutkija, THL

Yhteystiedot muotoa:

etunimi.sukunimi@thl.fi

¹ Sijoitettuna asuvien vastausprosentti laskettiin hyödyntäen THL:n lastensuojelurekisteristä poimittuja vuoden viimeisen päivän lukumäärätietoja (31.12.2022).

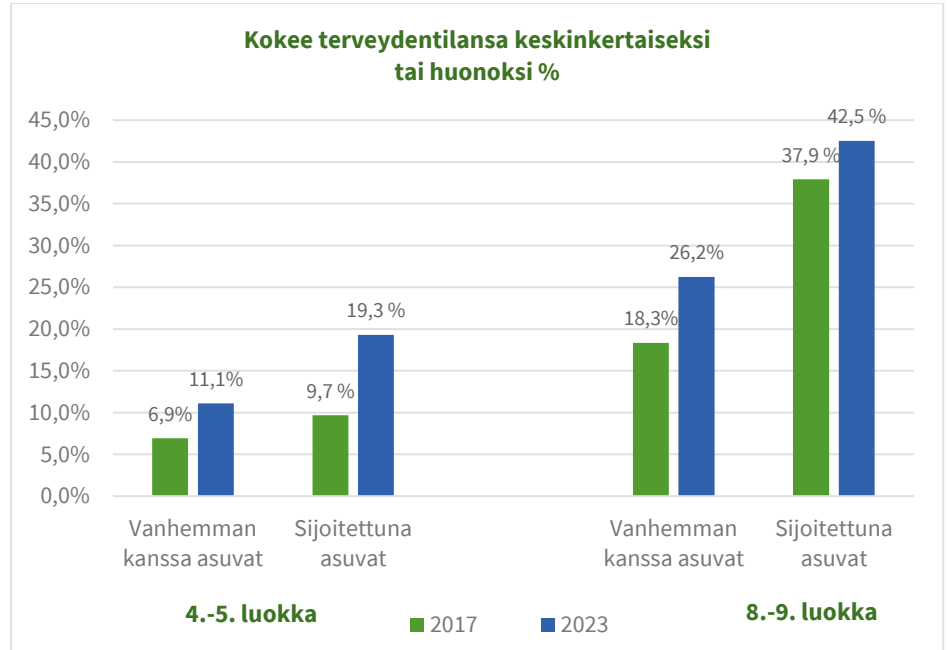
Näin tutkimus tehtiin:

Julkaisun tutkimustulosten perustana on vuonna 2023 kerätty Koulu-terveyskysely, josta valikoitiin analysoitavaksi peruskoululaisten kyselyvastauksia koettuun terveydentilaan ja väkivaltaan sekä päihteidenkäyttöön ja palvelukokemuksiin liittyen.

Raportissa verrataan sijoitettuna asuvien lasten ja teini-ikäisten vastauksia vanhemman kanssa asuvien vastauksiin. Keskeisimpien indikaattorien osalta tarkasteltiin myös kehityksen suuntaa hyödyntäen Koulu-terveyskyselyn aineistoa vuosilta 2017, 2019 ja 2021.

Taustaryhmät on määritelty sekä allettä yläkoululaisten osalta heidän omiin asumiseensa liittyviin vastauksien perusteella. Mukaan on otettu ne lapset ja teini-ikäiset, jotka ovat vastanneet asuvansa sijaisperheessä, ammatillisessa perhekodeissa, lastenkodeissa, nuorisokodissa tai koulukodissa. Näiden lisäksi sosiaalityöntekijän päätöksellä isovanhempien tai muiden sukulaisten kanssa ilman vanhempia asuvat on otettu mukaan.

Nuorilta kerättyyn aineistoon liittyy myös epäuskottavien vastausten mahdollisuus. Vuoden 2023 aineistossa pyrittiin tunnistamaan epäuskottavia vastaajia, jotka tietyissä kysymyksissä vastaavat mahdottomia ääri-vastausvaihtoehtoja. Nuoret, jotka ilmoittivat, ettei näkeminen, kuuleminen, käveleminen, oppiminen, muistaminen eikä keskittyminen onnistu heiltä lainkaan, eivät olisi näiden rajoitteidensa vuoksi pystyneet itsenäisesti vastaamaan kyselyyn. Myös sitä pidettiin epäuskottavana, ettei vastaaja kouluviikon aikana syö kertaa-kaan aamupalaa, koululounasta, iltaruokaa, iltapalaa eikä välipaloja. Nuoret, jotka vastasivat molemmissa edellä mainituissa kysymyksissä epäuskottavasti (n= 419), poistettiin vuoden 2023 perusopetuksen 8. ja 9. luokkien käyttöaineistosta. Perusopetuksen 4. ja 5. luokan oppilailla ei havaittu vastaavaa ääri-vastausvaihtoehtoihin vastaamista.

Kuvio 1. Kokee terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi %, 4.–5. luokka ja 8.–9. luokka (Lähde: THL 2023).

Vuonna 2023 sijoitettuna asuvista teini-ikäisistä terveydentilan keskinkertaiseksi tai huonoksi koki 42,5 prosenttia, kun vanhemman kanssa asuvien vastaava lukema on 26,2 prosenttia. Sijoitettuna asuvien teini-ikäisen prosenttilukema on korkea, mutta sen nousu on ollut maltillisempaa kuin sijoitettuna asuvien lasten. (Kuvio 1.) Viikoittaisesta kipukokemuksesta vähintään kolmessa paikasta ilmoitti vuonna 2023 yli puolet sijoitettuna asuvista (51,7 %) ja reilu kolmannes vanhemman kanssa asuvista teini-ikäisistä (38,2 %).

Vanhemman kanssa asuvista lapsista yksi kymmenestä (10,4 %) on vastannut nukkuvansa harvoin tai tuskin koskaan tarpeeksi. Myös sijoitettuna asuvien lasten osalta luku on melko alhainen (16,4 %). Sen sijaan teini-ikäisten raportoimat lukemat alle 8 tuntia arkisin nukkumisesta ovat korkeat. Yli kolmannes sijoitettuna asuvista (37,5%) ja vanhemman kanssa asuvista (36,1 %) teini-ikäisistä ilmoitti nukkuvansa arkisin alle 8 tuntia. Nukkumista yksilöivissä kyselyvastauksissa ei ollut suuria eroja sijoitettuna asuvien ja vanhemman kanssa asuvien välillä, eivätkä tulokset ole viime vuosina merkittävästi muuttuneet.

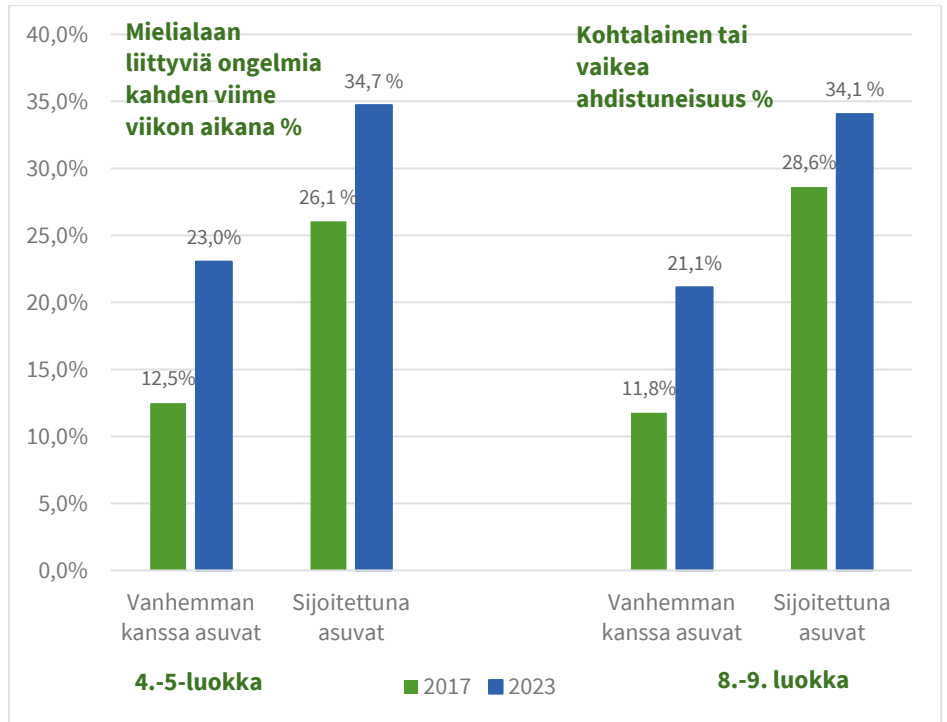
Mielialaan liittyviä ongelmia edeltävän kahden viikon aikana oli vuonna 2023 kokenut 34,7 prosenttia sijoitettuna asuvista ja 23 prosenttia vanhemman kanssa asuvista alakoululaisista. Luvut ovat olleet huomattavassa kasvusuunnassa molemmissa vertailuryhmissä vuosina 2017–2023 nousten 8–10 prosenttiyksikköä. (Kuvio 2.)

Yläkoululaisten osalta tarkastelussa on kohtalainen tai vaikeaa ahdistuneisuus. Vuonna 2023 sijoitettuna asuvien teini-ikäisten kokemusta osoittava prosenttilukema (34,1 %) oli lähes sama kuin sijoitettuna asuvien lasten suhdeluku mielialaan liittyvien ongelmien osalta (34,7 %). Myös kohtalaista tai vaikeaa ahdistuneisuutta raportoineiden, vanhemman kanssa asuvien yläkoululaisten määrä (21,1 %) noudatteli vuonna 2023 samaa linjaa kuin mielialaan liittyviä ongelmia kokeneiden, vanhemman kanssa asuvien alakoululaisten (23 %). Vanhemman kanssa asuvien lasten mielialaan liittyvät ongelmat ja teini-ikäisten ahdistuneisuus on lisääntynyt viime vuosina suhteellisesti enemmän kuin sijoitettuna asuvien. (Kuvio 2.)

Käytettyjä mittareita

Osallisuusindikaattori (engl. Experiences of Social Inclusion Scale ESIS) ”muodostuu kymmenestä väit-
tämästä, jotka kartoittavat merkityk-
sellisyyden kokemusta, uskoa toimin-
tamahdollisuuksiin ja sosiaalisen vuo-
rovaikutuksen koettua laatua. Tervey-
den ja hyvinvoinnin laitoksessa kehi-
tetty osallisuusindikaattori pohjautuu
laajaan teoreettiseen viitekehykseen
osallisuudesta, ja tieteellinen vali-
dointi osoitti osallisuusindikaattorin
hyviä psykometrisiä ominaisuuksia
osallisuuden kokemuksen mittaami-
seen.” (Lähde: THL 2023.)

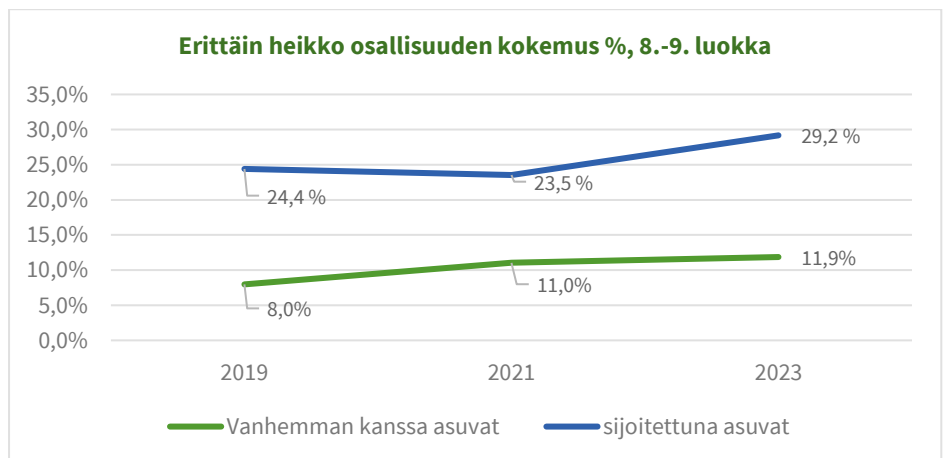
**Kokenut vanhempien tai muiden
huoltajien aikuisten fyysistä
väkivaltaa vuoden aikana** -Indikaattori
tuottaa tietoa niiden peruskoulun
4.-, 5.-, 8.- ja 9.-lukkalaisten ”osuus-
desta (%), jotka ovat kokeneet van-
hempien tai muun huoltajien aiku-
kuisen fyysistä väkivaltaa vuoden ai-
kana. Indikaattori perustuu kysymyk-
seen: ”Onko vanhempasi tehnyt sinulle
seuraavia asioita viimeksi kulu-
neen 12 kuukauden aikana?”. Kysy-
myksen osiot: 1) tarttunut sinuun niin,
että sinuun sattui, 2) töninyt tai ravis-
teltut sinua vihaisesti, 3) tukistanut si-
nua, 4) läimäyttännyt sinua, 5) lyönyt si-
nua nyrkillä tai esineellä, 6) potkaissut
sinua, 7) satuttanut sinua muuten fyy-
sisesti. Vastausvaihtoehdot: 1) ei, 2) 1-
2 kertaa, 3) 3 kertaa tai useammin, 4)
on tehnyt, mutta en muista montako
kertaa. Tarkastelussa ovat vastaajat,
jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 2,
3 tai 4 vähintään yhteen kysymyksen
osioon. Osuus lasketaan vähintään
yhteen kysymyksen osioon vastan-
neista. Vanhemmilla tarkoitettiin ky-
symyksessä esimerkiksi äitiä tai äiti-
puolta, isää tai isäpuolta, adoptiovan-
hempia, sijaisperheen vanhempia tai
lastensuojelulaitoksen ohjaajia.”
(Lähde: THL 2023.)

Kuvio 2. Mielialaan liittyviä ongelmia kahden viime viikon aikana %, 4.-5. luokka sekä kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus %, 8.-9. luokka (Lähde: THL 2023).

Sijoitettuna asuvien lasten tyytyväisyys elämäänsä on kohonut aikavälillä 2017–2023

Vuonna 2023 osallisuuden kokemusta kuvaavan indikaattorin mukaan 29,2 prosenttia sijoitettuna asuvista teini-ikäisistä koki erittäin heikkoa osallisuutta, kun näin kokevia vanhemman kanssa asuvia oli 11,9 prosenttia. Erittäin heikkoa osallisuutta kokevien määrä on kasvanut molemmissa ryhmissä. Muutos aikavälillä 2019–2023 on noin neljä prosenttiyksikköä. (Kuvio 3.) Iso osa teini-ikäistä kuitenkin kokee osallisuutta. Esimerkiksi 43,6 prosenttia sijoitettuna asuvista ja 52,4 prosenttia vanhemman kanssa asuvista koki vuonna 2023 olevansa tärkeä osa luokkayhteisöä. Toisaalta tämäkin yksittäinen muuttaja osoittaa osallisuutta kokevien yläkouluikäisten määrän olevan laskussa. Polarisaatiokehitys näyttää osallisuuden osalta ilmeiseltä.

Kuvio 3. Erittäin heikko osallisuuden kokemus %, 8.-9. luokka (Lähde: THL 2023).

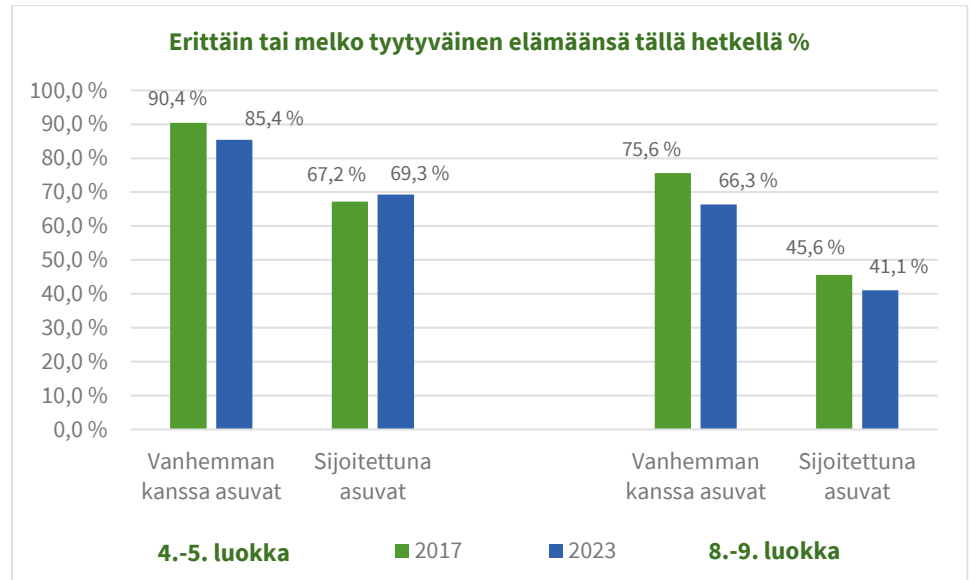
Myös peruskoululaisten elämään tyytyväisyydessä on aikavälillä 2017–2023 havaittavissa laskua. Vanhemman kanssa asuvien teini-ikäisten osalta laskua on ollut eniten. Heistä 75,6 prosenttia oli tyytyväinen elämäänsä kyselyajankohtana vuonna 2017, kun vuonna

Käytettyjä mittareita

Kokenut vanhempien tai muiden huoltapitävien aikuisten henkistä väkivaltaa vuoden aikana -indikaattori tuottaa tietoa niiden peruskoulun 4.-, 5.-, 8.- ja 9.-luokkalaisten ”osuudesta (%)”, jotka ovat kokeneet vanhempien tai muun huoltapitävän aikuisen henkistä väkivaltaa vuoden aikana. Indikaattori perustuu kysymykseen: ”Onko vanhempasi tehnyt sinulle seuraavia asioita viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana?”. Kysymyksen osiot: 1) kieltäytynyt puhumasta sinulle pitkän aikaa, 2) loukannut sanallisesti, esimerkiksi haukkunut sinua, 3) nöyryyttänyt tai nolannut sinua, 4) uhannut hylätä tai jättää sinut yksin, 5) heittänyt, lyönyt tai potkinut esineitä (esim. paiskonut ovia), 6) lukinnut sinut johonkin paikkaan, 7) uhannut sinua väkivallalla. Vastausvaihtoehdot: 1) ei, 2) 1–2 kertaa, 3) 3 kertaa tai useammin, 4) on tehnyt, mutta en muista montako kertaa. Tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 2, 3 tai 4 vähintään yhteen kysymyksen osioon. Osuus lasketaan vähintään yhteen kysymyksen osioon vastanneista. Vanhemmilla tarkoitettiin kysymyksessä esimerkiksi äitiä tai äitipuolta, isää tai isäpuolta, adoptiovanhempia, sijaisperheen vanhempia tai lastensuojelulaitoksen ohjaajia.” (Lähde: THL 2023.)

Kokenut seksuaaliväkivaltaa vuoden aikana -Indikaattori ”tuottaa tietoa niiden peruskoulun 8. ja 9. luokan oppilaiden osuudesta (%)”, jotka ovat kokeneet vuoden aikana seksuaaliväkivaltaa. Indikaattori perustuu kysymykseen: ”Oletko kokenut jotain seuraavista viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana?”. Kysymyksen osiot: 1) pakottamista riisuuntumaan, 2) kehon intiimien alueiden koskettelu vasten tahtoasi, 3) yhdyntään tai muunlaiseen seksiin painostamista tai pakottamista, 4) rahan, tavarain tai päihteiden tarjoamista sinulle vastineeksi seksistä. Vastausvaihtoehdot: 1) kyllä, 2) en. Tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vähintään yhteen kysymyksen osioon vaihtoehdon 1. Osuus lasketaan vähintään yhteen kysymyksen osioon vastanneista. (Lähde: THL 2023.)

2023 sama prosenttilukema oli 66,3. Myös vanhemman kanssa asuvien lasten tyytyväisyys elämään on laskenut, mutta lasku on ollut maltillisempaa, viiden prosenttiyksikön luokkaa. Samanaikaisesti sijoitettuna asuvien lasten elämäntyytyväisyys on kohonnut aikavälillä 2017–2023 kaksi prosenttiyksikköä (67,2 prosentista 69,3 prosenttiin) ja sijoitettuna asuvien teini-ikäisten laskenut 3,5 prosenttiyksikköä (45,6 prosentista 41,1 prosenttiin). (Kuvio 4.)

Kuvio 4. Erittäin tai melko tyytyväinen elämäänsä tällä hetkellä %, 4.–5. luokka ja 8.–9. luokka (Lähde: THL 2023).

Kokemukset aikuisten taholta tapahtuvasta kiusaamisesta ja seksuaalisesta häirinnästä ja seksuaaliväkivallasta ovat yleisiä sijoitettujen teini-ikäisten keskuudessa

Kaikki tässä raportissa tarkastellut (taulukko 1) koulukiusaamista, häirintää ja väkivaltaa kuvaavat muuttujat osoittavat merkittäviä eroja sijoitettuna asuvien ja vanhemman kanssa asuvien välillä. Erytisen suuria erot ovat vanhemman kanssa asuvien ja sijoitettuna asuvien teini-ikäisten kyselyvastauksissa.

Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa koki olleensa 15,8 prosenttia sijoitetuista lapsista ja 25,4 prosenttia teini-ikäisistä, kun vastaavat luvut vanhemman kanssa asuvilla alittivat 10 prosentin (8,4 % lapset ja 6,9 % teini-ikäiset). Sijoitetut lapset (8,4 %) ja teini-ikäiset (16,5 %) raportoivat osallistuneensa muiden kiusaamiseen selvästi useammin kuin vanhemman kanssa asuvat lapset (2,6 %) ja teini-ikäiset (2,8 %). Lisäksi kokemukset tämän luokan aikana koulun aikuisen kiusaamisen kohtaamiseksi joutumisesta olivat yleisempiä sijoitetuilla alakoululaisilla ja yläkoululaisilla kuin vanhemman kanssa asuvilla. Kolme kymmenestä sijoitetusti yläkouluikäisestä ilmoitti kokeneensa aikuisen kiusaamista koulussa, kun suhdeluku muiden ryhmien keskuudessa vaihteli 10,4–16,5 prosentin välillä. (Taulukko 1.)

Vanhempien tai muiden huoltapitävien aikuisten fyysistä tai henkistä väkivaltaa koskevien vastausten analysoinnissa on sijoitettuna asuvien kannalta rajoitteita. Kyseisten indikaattorien osalta ei tiedetä, onko sijoitettu lapsi tai teini-ikäinen kokenut väkivaltaa omien vanhempiensa vai sijoituspaikassa hänestä huolta pitävien aikuisten suunnalta. Näin ollen tulokset jättävät tulkinnanvaraa. Nämä fyysisen väkivallan kokemukset ovat sijoitettujen teini-ikäisten keskuudessa joka tapauksessa hyvin korkeita samanikäisiin vanhemman kanssa asuviin verrattuna (35,3%/11,5 %). Vastaava suhdelukuero lasten kohdalla on hieman pienempi, mutta se on kuitenkin merkittävä (24,6%/15,6%). Myös henkisen väkivallan luvut ovat korkeat sekä sijoitetuilla lapsilla (38,1%/27,4%) ja teini-ikäisillä (52,1 %/29,6 %) verrattuna vanhemman kanssa asuviin. Merkillepantavaa on, että vanhemman kanssa asuvat lapset raportoivat yleisemmin

Käytettyjä mittareita

Kokenut seksuaalista koskettelua tai painostamista koskettamaan vuoden aikana -indikaattori ”tuottaa tietoa niiden 4. ja 5. luokan oppilaiden osuudesta (%), jotka ovat kokeneet seksuaalista koskettelua tai painostamista koskettamaan vuoden aikana. Indikaattori perustuu kysymykseen: "Oletko kokenut jotain seuraavista viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana?". Summaindikaattori muodostuu kahdesta kysymyksen osiosta: 3) joku on koskettanut sinun rintojasi tai sukuelimiäsi vastoin tahtoasi, 4) joku on painostanut tai pakottanut sinut koskemaan rintojaan tai sukuelimiään. Vastausvaihtoehdot: 1) kyllä, 2) ei. Tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 1 yhteen tai molempiin kysymyksen osioon.” (Lähde: THL 2023.)

Kokenut häiritsevää seksuaalisista ehdottelua tai ahdistelua vuoden aikana -indikaattori ”tuottaa tietoa niiden peruskoulun 8. ja 9. luokan oppilaiden osuudesta (%), jotka ovat kokeneet vuoden aikana häiritsevää seksuaalista ehdottelua tai ahdistelua. Indikaattori perustuu kysymykseen: "Oletko kokenut häiritsevää seksuaalista ehdottelua tai ahdistelua viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana?". Kysymyksen osiot: 1) puhelimessa tai internetissä, 2) koulussa, 3) harrastuksissa, 4) kadulla, kauppakeskuksessa tai muualla julkisessa tilassa, 5) sinun tai jonkun toisen henkilön kotona tai muussa yksityisessä tilassa. Vastausvaihtoehdot: 1) kyllä, 2) en. Tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 1 vähintään yhteen kysymyksen osioon. Osuus laskeaan vähintään yhteen kysymyksen osioon vastanneista.” (Lähde: THL 2023.)

fyysisen väkivallan kokemuksista vanhemman tai muiden huoltajien aikuisten taholta kuin vanhemman kanssa asuvat teini-ikäiset. (Taulukko 1.)

Taulukko 1. Kokemukset kiusaamisesta ja väkivallasta (%) (N), 4.–5. luokka ja 8.–9. luokka (Lähde: THL 2023)

Kokemukset kiusaamisesta ja väkivallasta, vuosi 2023	Asuu sijoitettuna, 4.–5. l. % (N)	Asuu vanhemman kanssa, 4.–5. l. % (N)	Asuu sijoitettuna, 8.–9. l. % (N)	Asuu vanhemman kanssa, 8.–9. l. % (N)
1. Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa	15,8 % (121)	8,4 % (7717)	25,4 % (332)	6,9 % (5592)
2. Osallistunut kiusaamiseen vähintään kerran viikossa	8,4 % (64)	2,6 % (2396)	16,5 % (215)	2,8 % (2289)
3. Koulun aikuinen kiusannut koulussa tämän luokan aikana	16,5 % (125)	10,4 % (9465)	30,8 % (401)	15,4 % (12329)
4. Kokenut vanhempien tai muiden huoltajien aikuisten fyysisistä väkivaltaa vuoden aikana	24,6 % (187)	15,6 % (14379)	35,3 % (455)	11,5 % (9245)
5. Kokenut vanhempien tai muiden huoltajien aikuisten henkistä väkivaltaa vuoden aikana	38,1 % (291)	27,4 % (25262)	52,1 % (674)	29,6 % (23828)

Seksuaalisesta häirinnästä on Kouluterveyskyselyssä kysytty lapsilta ja teini-ikäisiltä hieman eri tavoin. Sijoitetuista lapsista 13,1 prosenttia on kokenut seksuaalista koskettelua tai kosketteluun painostamista vuoden aikana, kun vastaava lukema vanhemman kanssa asuvilla on 3,2 prosenttia. Häiritsevää seksuaalisesta ehdottelusta tai ahdistelusta puolestaan raportoi peräti 54,1 prosenttia sijoitetuista ja 28,1 prosenttia vanhemman kanssa asuvista teini-ikäisistä. Seksuaaliväkivaltaakin oli kokenut 35,6 prosenttia sijoitetuista teini-ikäisistä ja 8,1 prosenttia vanhemman kanssa asuvista. Seksuaalista häirintää ja väkivaltaa kokeneiden määrä on viime vuosina noussut kaikissa tarkastelluissa ryhmissä.

Päihteiden käyttö on lisääntynyt sijoitettujen teini-ikäisten keskuudessa

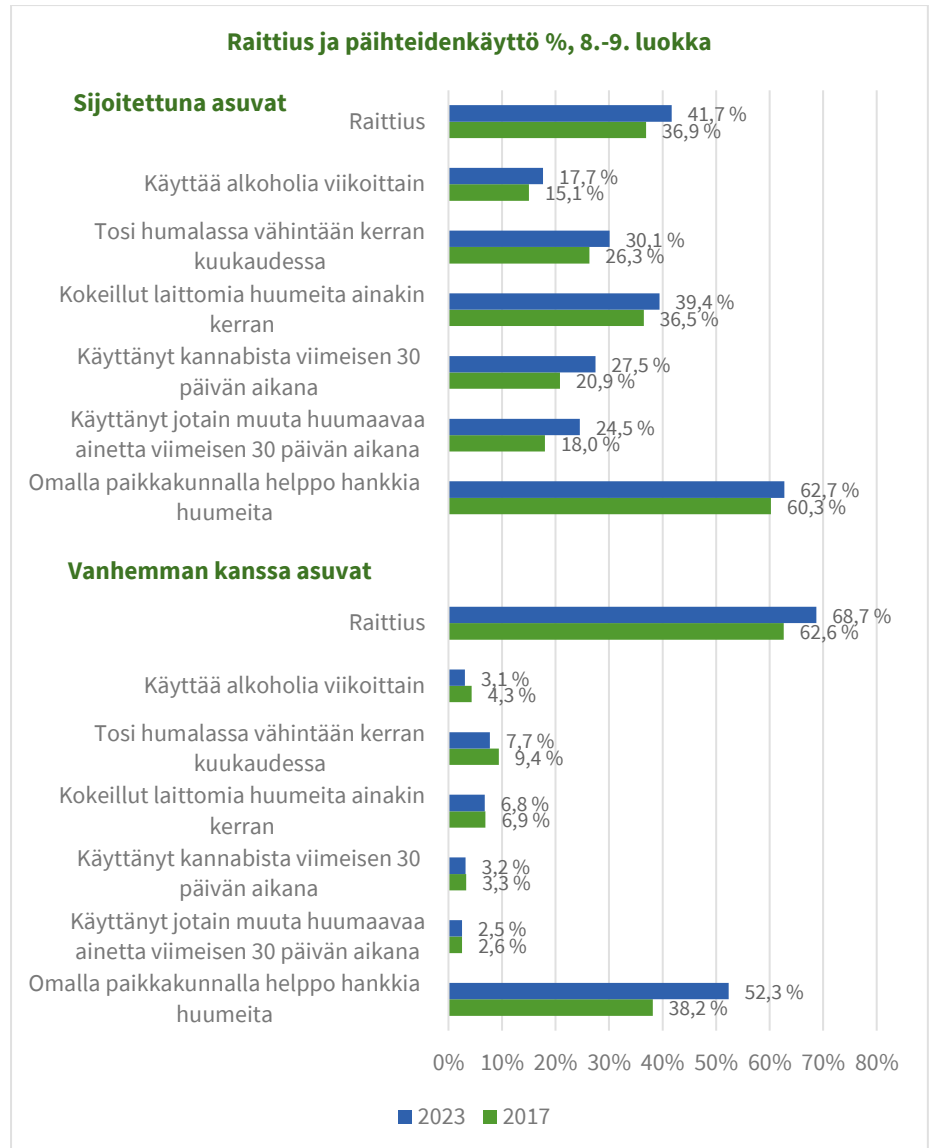
Yläkoululaisten raittiuteen ja päihteidenkäyttöön liittyviä Kouluterveyskyselyn vastauksia tarkastellaan seuraavassa valikoidusti. Teini-ikäisten huumeiden käyttöä ja kokeilua indikoivat muuttujat vuodelta 2023 osoittavat, että huomattava enemmistö vanhemman kanssa asuvista ei ole koskaan kokeillut kannabista (93,6 %) tai muita huumeita aineita² (97,9 %). Myöskään sijoitettuna asuvista valtaosa ei ole kokeillut kannabista (63 %) eikä muita huumeita (72,6 %).

²Tässä tarkastelussa ja kuviossa 6 muilla huumeilla aineilla tarkoitetaan ekstaasia, amfetamiinia, subutexia, heroiniä, kokaiiniä, LSD:tä, gammaa tai muita vastaavia huumeita.

Käytettyjä mittareita

Mielialaan liittyviä ongelmia edeltävän kahden viikon aikana -indikaattori perustuu kysymykseen: "Miten seuraavat väittämät ovat pitäneet paikkansa kohdallasi kahden viime viikon aikana?". Summaindikaattori muodostuu kuudesta kysymyksen osiosta: 1) Olin epätoivoinen tai onneton, 2) En nauttinut mistään, 3) Olin niin väsynyt, että istuin vaan paikallani tekemättä mitään, 4) Oli vaikeaa ajatella kunnolla tai keskittyä, 5) Ajattelin, että kukaan ei pidä minusta, 6) Ajattelin, että en voi koskaan olla yhtä hyvä kuin muut lapset. Vastausvaihtoehdot: 1) Pitää paikkansa, 2) Silloin tällöin, 3) Ei pidä paikkansa. Vastausvaihtoehdot pisteytetään seuraavasti: 1=1, 2=0, 3=0. Osioiden pistemäärät lasketaan yhteen. Tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat saaneet vähintään yhden pisteen. Vastaajan on pitänyt vastata kaikkiin kysymyksiin. Indikaattori perustuu MFQ-kyselylomakkeen (Moods and Feelings Questionnaire) kysymyksiin." (Lähde: THL 2023.)

Kohtalainen tai vaikeaa ahdistuneisuus -indikaattori perustuu kysymykseen: "Kuinka usein seuraavat ongelmat ovat vaivanneet sinua lomakkeen täyttöä edeltäneen kahden viikon aikana?". Summaindikaattori muodostuu seitsemästä kysymyksen osiosta: 1) Hermostuneisuuden, ahdistuneisuuden tai kireyden tunne, 2) En ole voinut lopettaa tai hallita huolestumistani, 3) Liiallinen huolestuneisuus erilaisista asioista, 4) Vaikeus rentoutua, 5) Niin levoton olo, että on vaikea pysyä aloillaan, 6) Taipumus harmistua tai ärsyyntyä helposti, 7) Pelko siitä, että jotakin kauheaa saattaisi tapahtua. Vastausvaihtoehdot: 1) Ei lainkaan, 2) Useana päivänä, 3) Suurimpana osana päivistä, 4) Lähes joka päivä. Vastausvaihtoehdot pisteytetään seuraavasti: 1=0, 2=1, 3=2, 4=3. Osioiden pistemäärät lasketaan yhteen. Tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat saaneet vähintään 10 pistettä. Laskennassa ovat mukana vain kaikkiin seitsemään kysymyksen osioon vastanneet. Indikaattori perustuu GAD7-mittariin (Generalized anxiety disorder)." (Lähde: THL 2023.)

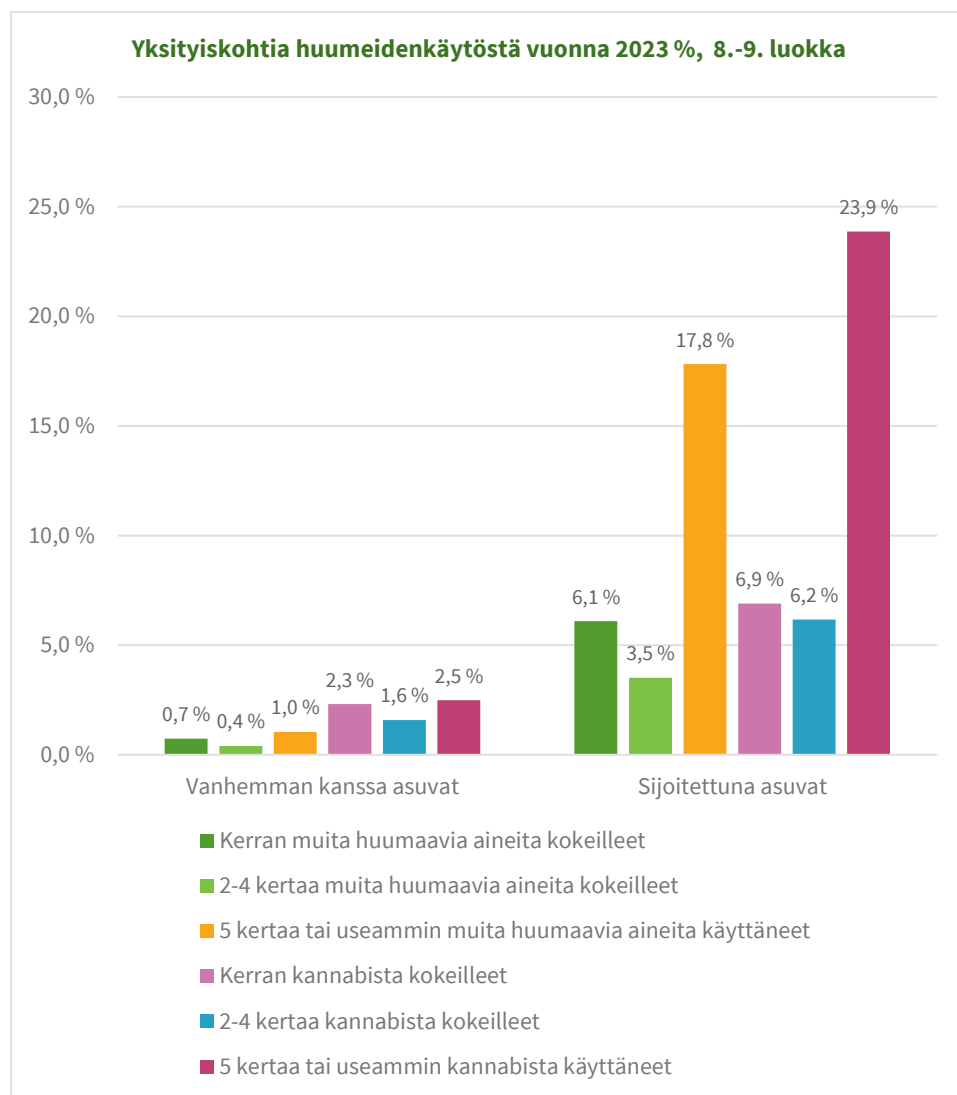

Kuvio 5. Raittius ja päihteidenkäyttö, sijoitettuna asuvat ja vanhemman kanssa asuvat %, 8.-9. luokka (Lähde: THL 2023).

Vanhemman kanssa asuvien keskuudessa viikoittain alkoholia käyttävien (3,1 %) ja kerran kuukaudessa tosi humalassa vähintään kerran kuukauden olleiden määrät (7,7 %) ovat laskeneet viime vuosina. Sijoitettuna asuvien alkoholia viikoittain juovien (17,7 %) ja tosi humalassa vähintään kerran kuukaudessa olleiden (30,1 %) suhteelliset osuudet ovat kuitenkin nousseet. Kannabista (27,5 %) tai muuta huumaavaa ainetta (24,5 %) oli viimeisen 30 päivän aikana käyttänyt noin neljännes sijoitettuna asuvista teini-ikäisistä, kun vanhemman kanssa asuvista yksi 30:sta raportoi kannabiksen käytöstä ja yksi 40:stä muiden huumeiden käytöstä. Samaa kehityssuuntaa todentaa raittiusindikaattori. Vuonna 2023 sijoitettuna asuvista teini-ikäisistä raittiita oli 41,7 prosenttia. Vanhemman kanssa asuvien raittiiden suhteellinen määrä on ollut nousussa ollen 68,7 prosenttia vuonna 2023. Sekä sijaishuollossa (62,7 %) että vanhemman kanssa (52,3 %) asuvien vastaukset osoittavat, että huumeiden helppo saatavuus omalla paikkakunnalla on todellisuutta ja yleistynyt viime vuosina. (Kuvio 5.) Sijoitettuna asuvista teini-ikäisistä kaikkien päihteiden osalta yleisintä käyttöä oli laitoksissa asuvien ja vähäisintä sijaisperheessä asuvien keskuudessa.

Sijoitetut teini-ikäiset ovat kokeilleet tai käyttäneet kannabista tai muita huumeita selvästi yleisemmin kuin vanhemman kanssa asuvat. Erityisesti viisi kertaa tai useammin kannabista käyttäneiden (23,9/2,5 %) ja muita huumaavainetta käyttäneiden (17,8/1,0 %)

sijoitettujen nuorten suhteelliset määrät poikkesivat monin verroin vanhemman kanssa asuvien vastaavista määristä. (Kuvio 6.)

Kuvio 6. Yksityiskohtia huumeidenkäytöstä vuonna 2023, sijoitettuna asuvat ja vanhemman kanssa asuvat %, 8.-9. luokka (Lähde: THL 2023).

Kouluympäristössä vaille tukea ja apua jääneiden määrät ovat kasvaneet sekä sijoitettuna että vanhempien kanssa asuvien keskuudessa

Erityisesti sijoitetuttuna asuvat (55,4 %) ja vanhemman kanssa asuvat (59,5 %) lapset kokevat entistä yleisemmin, että heillä on mahdollisuus kouluympäristössä keskustella aikuisten kanssa mieltä painavista asioista. Kehitys on ollut maltillisesti nousujohteista myös teini-ikäisten osalta, sillä sekä vanhemman kanssa että sijoitettuna asuvista teini-ikäisistä näin vuonna 2023 raportoi 46 prosenttia.

Vaikka merkittävä osa oppilaista kokee, että heillä on mahdollisuus tarvittaessa keskustella huolistaan koulussa työskentelevien aikuisten kanssa, monet apua tarvinneista ovat jääneet sitä vaille.

Taulukko 2. Kokemus koulun ja opiskeluhoitopalvelun henkilöstön tukea ja apua vaille jäämisestä %, 8.–9. luokka (Lähde: THL 2023)

	Muuttujat	2017	2023
Ei ole saanut tukea ja apua hyvinvointiin koulukuraattorilta lukuvuoden aikana, vaikka olisi tarvinnut			
	Vanhemman kanssa asuvat	24,9%	30,5%
	Sijoitettuna asuvat	27,6 %	34,1 %
Ei ole saanut tukea ja apua hyvinvointiin koululääkäriltä lukuvuoden aikana, vaikka olisi tarvinnut			
	Vanhemman kanssa asuvat	15,9%	25,4%
	Sijoitettuna asuvat	24,1 %	32,3 %
Ei ole saanut tukea ja apua hyvinvointiin koulupsykologilta lukuvuoden aikana, vaikka olisi tarvinnut			
	Vanhemman kanssa asuvat	30,5%	38,1%
	Sijoitettuna asuvat	21,5 %	37,9 %
Ei ole saanut tukea ja apua hyvinvointiin kouluterveyden-hoitajalta lukuvuoden aikana, vaikka olisi tarvinnut			
	Vanhemman kanssa asuvat	10,9%	16,7%
	Sijoitettuna asuvat	17,1 %	25,8 %
Ei ole saanut tukea ja apua hyvinvointiin opettajalta lukuvuoden aikana, vaikka olisi tarvinnut			
	Vanhemman kanssa asuvat	18,8%	24,4%
	Sijoitettuna asuvat	23,6 %	29,9 %

Sijoitettuna asuvien (34,1 %) ja vanhemman kanssa asuvien (30,5 %) teini-ikäisten raportoinnin perusteella noin kolmannes ei saanut tarpeenmukaista tukea ja apua koulukuraattorilta vuonna 2023. Tilanne on samankaltainen koulupsykologin palveluissa (sijoitettuna asuvat 37,9 % ja vanhemman kanssa asuvat 38,1 %). Molempien näiden osalta muutoksen suunta on ollut selvästi negatiivinen. Myös kokemukset opettajalta (29,9/24,4 %), kouluterveydenhoitajalta (25,8/16,7 %) ja koululääkäriltä (32,3/25,4%) saadun tarpeenmukaisen tuen puutteellisuudesta ovat lisääntyneet viime vuosina. Näiden ammattiryhmien osalta tulokset ovat kuitenkin parempia kuin koulupsykologeja ja -kuraattoreita koskevat. (Taulukko 2.)

Pohdinta

Julkinen ja poliittinen keskustelu erityisesti teini-ikäisten vakavista rikos- ja päihdekier-teistä on tämän raportin kirjoitushetkellä vahvasti pinnalla. Muun muassa Petteri Orpon hallituksen ohjelmassa (2023) on teemaa koskevia mainintoja. Sosiaalisen oikeudenmukai-suuden vahvistamiseksi esitetään toimia, ”jotka kohdentuvat vakavasti päihteidenkäytöllä, rikoksilla ja väkivallalla oireilevien nuorten auttamiseen” (emt., 24). Kyseiset ongelmat eivät ole uusia, mutta erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa ne ilmenevät hieman eri tavoin. Lisäksi nuoriin kohdistuneen tuen ja kontrollin sisällöt vaihtelevat ajasta toiseen ja yksittäi-set ajanjaksoinkin sisältävät erilaisia tulkintoja siitä, miten hyvinvointinsa omalla käytöksel-lään vaarantavia nuoria on parasta tukea. (Esim. Ellonen 2008, Harrikari 2008; Harrikari 2019; Hämäläinen & Toikko 2020.)

Käsillä olevat Kouluterveyskyselyn tulokset viittaavat siihen, että vuonna 2023 teini-ikäis-ten vakavaan päihdekäyttäytymiseen reagoidaan yleisesti lastensuojelulain mukaisilla si-joituksilla. Tämä on pääteltävissä indikaattoreista, jotka osoittavat sijoitettuna asuvien teini-ikäisten alkoholin- ja huumeidenkäytön olleen/olevan huomattavasti yleisempää kuin vanhemman kanssa asuvien. Viimeisen 30 päivän aikana tosi humalassa olleiden sekä kan-nabista tai muuta huumaavaa ainetta käyttäneiden määrät sijoitettuna asuvien osalta vies-tivät kuitenkin siitä, että lukuisten teini-ikäisten päihdekierrettä ei saada lastensuojelun si-jaishuollossa toivotulla tavalla katkaistua. (Kuviot 5 ja 6.) Näin ollen on perusteltua kysyä,

millaisin päihdehoidoin ja lastensuojelun avohuollon tukitoimin nuorten päihdekäyttäytymiseen voidaan tuloksetta reagoita siten, että sijoitukselta nykyistä useammin vältetään. Lisäksi selkiytettävä on sitä, miten sijaishuollossa olevien palveluja voidaan kehittää nykyistä vaikuttavammiksi päihdekierteen katkaisemiseksi. Teini-ikäisten vaativan sijaishuollon palvelujen selkeitä kehittämistarpeita ovat tunnistaneet myös rikoksia tehneiden nuorten vastuusosiaalityöntekijät (Korhonen 2022, 19–20).

Sijoitettuna ja vanhempiensa kanssa asuvien vertailu osoittaa, että alaikäisten itseraportointi on vakava ja säännöllinen päihteiden käyttö kasautuu sijoitettuna asuville. He muodostavat joukon, jolla on paljon muitakin hyvinvointia uhkaavia tekijöitä lähes kaikilla mittareilla mitattuna. Määrällisesti joukko on melko pieni, mutta näiden teini-ikäisten tarve kohdennetuille, sijaishuoltoa tukeville päihde- ja mielenterveyspalveluille on erittäin suuri. Samanaikaisesti on hyvä muistaa, että 41,7 prosenttia sijoitettuna asuvista teini-ikäisistä ilmoittaa olevansa raittiita. Todennäköisesti merkittävä osa heistä ei ole käyttänyt koskaan päihteitä, ja huostaanoton tai avohuollon sijoituksen syyt ovat liittyneet muuhun kuin sijoitetun päihteiden käyttöön. Tulos saattaa viitata myös päihdehoidon ja muiden yhteiskunnallisten tai yhteisöllisten interventioiden tuloksellisuuteen. Muun muassa tältä osin tarvitaan lisätutkimusta.

Vuoden 2023 Kouluterveyskyselyn perusteella myös kokemukset koulukiusatuksi tulemisesta, koulukiusaamiseen osallistumisesta, koulun aikuisten kiusatuksi tulemisesta sekä vanhemman tai muun huoltajavain aikuisen henkisestä tai fyysisestä väkivallasta ovat selvästi yleisempiä sijoitettuna asuvilla lapsilla ja teini-ikäisillä kuin vanhemman kanssa asuvilla (taulukko 1). Erityisen yleisiä sijoitettujen teini-ikäisten keskuudessa ovat seksuaaliväkivallan (35,6 %) sekä seksuaalisen ehdotellun tai ahdistellun (54,1 %) kokemukset. Väkivallan ja kiusaamisen kohteeksi joutumisen yleisyys on laajuudessaan ja moniulotteisuudessaan yhtä huolestuttava ilmiö kuin väkivaltaisesti oirehtiminen. Viimeaikaiset tutkimukset viittaavat siihen, että lasten ja nuorten perheissä kokema väkivalta on kymmenen vuoden aikana selvästi lisääntynyt, vaikka kasvatustarkoituksessa tehty, jo vuonna 1984 kielletty, kuristusväkivalta on edelleen vähentynyt (Mielityinen ym. 2022, 113). Väkivallan kohteeksi joutuminen ja väkivaltaisesti käyttäytyminen kietoutuvat toisinaan myös yhteen. Aiempi tutkimus osoittaa, että väkivaltaisesti käyttäytyvä teini-ikäinen on usein itsekin kokenut traumatisoivia elämäntapahtumia. (Peltonen ym. 2020).

Lopuksi nostamme esiin mielenterveyteen, yleiseen terveyteen ja osallisuuteen liittyviä Kouluterveyskyselyn indikaattoreita. Näyttää siltä, että erityisesti sijoitettuna asuvien teini-ikäisten osalta terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi kokeneiden (42,5 %) ja viikoittaisista kipukokemuksista vähintään kolmessa paikassa raportoineiden (51,7 %) suhteelliset määrät ovat varsin korkeat. Lisäksi 34,1 prosenttia ilmoitti kohtalaisesta tai vaikeasta ahdistuneisuudesta sekä 29,2 prosentti osoitti vastauksillaan erittäin heikkoa osallisuuden kokemusta.

Tarkasteltujen indikaattorien perusteella sijoitettujen lasten ja teini-ikäisten hyvinvoinnin yleinen kehitys on ollut viime vuosina negatiivista. Näin ollen on aiheellista pysähtyä tämän ryhmän erityisten tarpeiden äärelle. Tarvitaan lisää tietoa siitä, mistä sijoitettuna asuvien kokemukset kertovat, millaista variaatioita tarkasteluryhmän sisällä on ja millaisin keinoin negatiivisen kehityksen suunta saadaan muutettua. Tämän raportin tulokset luovata osaltaan kansallista tilannekuvaa sekä tarjoavat perustaa seurantatiedon alueellisille rakenteille ja tavoitteelliselle muutostyölle.

Lähteet

Ellonen N (2008) Kasvuoyhteisö nuoren turvana. Nuorisotutkimusverkosto & Tampereen yliopistopaino, Tampere.

Harrikari T (2008) Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Julkaisuja 87. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.

Harrikari T (2019) Lastensuojelun historia — Tutkielma oikeussääntelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista. Vastapaino, Tampere.

Hämäläinen J & Toikko T (2020) Historiatietoisuus sosiaalityön itseymmärryksen rakentajana, s. 274-301. Teoksessa Moilanen J, Annola J & Satka M (toim.) Sosiaalityön käänneet. SoPhi, Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8041-2>

Ikonen R, Eriksson, P, Heino T (2020) Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi ja palvelukokemukset. Kouluterveyskyselyn tuloksia. Työpaperi 35/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-570-4>

Ikonen R, Hietamäki J, Laakso R, Heino T, Seppänen, Halme N. (2017) Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 21, syyskuu 2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-903-3>

Koivula M; Ellonen N, Ikonen R & Paavilainen E (2021) Nuorten kaltoinkohtelukokemukset ammatillisissa perhekodeissa ja lastensuojelulaitoksissa. Yhteiskuntapolitiikka 3/2021.

Korhonen P (2022) Alaikäisten vankien ja muiden vakavilla rikoksilla oireilevien nuorten asema palvelujärjestelmässä. Tilannekuva sote-ammattilaisten näkökulmasta. Työpaperi 34/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-899-6>

Mielityinen K, Hautamäki S, Hakala V, Fagerlund M & Ellonen N (2022) Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2022. Määrät, piirteet ja niiden muutokset 1988–2022. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-7158-5>

Mononen, Eeva; Hakovirta, Mia; Rasinkangas, Jarkko & Ikonen, Riikka (2021) Lasten vertaissuhdeväkivalta lastensuojelun sijaishuollossa. Yhteiskuntapolitiikka 3/2021.

Peltonen K, Ellonen N, Pitkänen J & Martikainen M P (2020) Trauma and Violent Offending among Adolescents: a Birth Cohort Study. Peltonen K, et al. J Epidemiol Community Health 2020; 74:845–850. doi: [10.1136/jech-2020-214188](https://doi.org/10.1136/jech-2020-214188)

Saariluoma L, Heino T, Eriksson P & Utriainen S (2021a) Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten koulunkäynti ja hyvinvointi koronan varjossa vuonna 2021. Tutkimuksesta tiiviisti 72/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-781-4>

Saariluoma L, Heino, T, Eriksson P & Utriainen S (2021b) Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja teini-ikäisten väkivaltakokemukset sekä päihteiden käyttö. Tutkimuksesta tiiviisti 73/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-782-1>

Vahva ja välittävä Suomi Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023. VALTIONEUVOSTON JULKAISUJA 2023:58. Valtioneuvosto, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>

Tämän julkaisun viite:

Niemi M & Eriksson P (2023) Sijoitettuna asuvien peruskouluikäisten kokemuksia terveydestä, päihteistä, väkivallasta ja palveluista. Tutkimuksesta tiiviisti 53/2023. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

ISBN 978-952-408-189-4 (verkko)

ISSN 2323-5179 (verkko)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-189-4>